

¹ Печений О. Деякі проблеми методології спадкування / О. Печений // Вісник Національної академії правових наук України. – 2009. – № 2 (57). – С. 77.

² Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко, С. Я. Рабовська, О. О. Кармаза та ін. ; за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2008. – С. 4.

Резюме

Кондратова А. М. Проблеми спадкування окремих видів об'єктів спадщини: причини їх виникнення та шляхи вдосконалення законодавства.

У статті розглянуто проблемні питання спадкування окремих видів об'єктів спадщини, у тому числі прав інтелектуальної власності (як майнових, так і особистих немайнових), прав та обов'язків фізичної особи-підприємця, прав та обов'язків юридичної особи, банківських вкладів, цінних паперів, права вимоги тощо крізь призму історії, шляхом аналізу змісту нормативно-правових актів та судової і нотаріальної практики.

Ключові слова: спадкування, спадщина, спадкові правовідносини.

Резюме

Кондратова А. Н. Проблемы наследования отдельных видов объектов наследства: причины их возникновения и пути усовершенствования законодательства.

В статье рассматриваются проблемные вопросы наследования отдельных видов объектов наследства, в том числе прав интеллектуальной собственности (имущественных и неимущественных), прав и обязанностей физического лица-предпринимателя, прав и обязанностей юридических лиц, банковских вкладов, ценных бумаг, права требования и т.д. через призму истории, путем анализа содержания нормативно-правовых актов, а также нотариальной и судебной практики.

Ключевые слова: наследование, наследство, наследственные правоотношения.

Summary

Kondratova A. The issues of inheritance of certain types of heritage objects: the causes and the ways to improve the legislation.

The article describes the problems of inheritance of certain types of heritage objects, such as bank deposits, intellectual property rights, securities, corporate rights and rights of private entrepreneur through the lens of history, legislation, notarial and court practice.

Key words: inheritance, heritage, hereditary relationship.

УДК 342.734

П. М. КОРНЄВА

Поліна Михайлівна Корнєва, аспірантка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЩОДО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ В СОЦІАЛЬНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ В УКРАЇНІ

Соціальна, правова та економічна системи, що були розбудовані в Україні за роки незалежності, орієнтовані на практичне втілення приписів Основного Закону про соціальну та правову природу нашої держави. В основу їх створення покладені загальноправові засади – принципи правового регулювання, що розроблялися теорією права протягом століть та є втіленням основних цінностей людства. Одним із таких принципів є принцип справедливості.

Справедливість не є поняттям абсолютним, і в кожній сфері суспільного життя вона по-різному відтворює прагнення суспільства до безконфліктного існування. Однак, у будь-якому випадку, справедливим вважається те, що з рівними умовами підходить до всіх учасників суспільних відносин.

Загальність принципу справедливості, його поширеність на невизначене коло суспільних відносин в процесі реалізації державної політики в різних сферах суспільного життя знаходить своє втілення в діяльності органів державної влади. Як слушно зазначив С. П. Погребняк, справедливість, по-перше, є ідеєю, що лежить в основі інституцій, які перетворюють масу людей на політичну спільноту; по-друге, справедливість є ідеєю права¹.

Звідси можна зробити висновок, що справедливість певним чином не тільки формує суспільство, а й створює право. У свою чергу, реалізація принципу справедливості неможлива без відповідного правового регулювання його механізму. Уявляється, що однією із характеристик сфер суспільного життя, де найбільш яскраво проявляється втілення справедливості, є соціальне забезпечення (соціальний захист, соціальна підтримка) населення. Метою цієї статті є характеристика особливостей правового механізму реалізації принципу справедливості у соціальному забезпеченні.

Сутність категорії соціальної справедливості є предметом дослідження в різних напрямках вітчизняної юридичної науки. Загальні питання принципів права соціального забезпечення розглядали в своїх роботах В. М. Андрійів, О. Є. Астрахан, Н. Б. Болотіна, Т. З. Гарасимів, А. М. Єгоров, О. Є. Мачульська, С. М. Прилипко, Б. І. Сташків, Л. П. Шумна. Принцип справедливості у сфері пенсійного забезпечення на монографічному рівні досліджено Л. С. Тарасовою та М. М. Шумило. Особливостям реалізації принципу справедливості в контексті конституційно-правових відносин присвячено наукові твори С. П. Погребняка.

Насамперед справедливість у цьому контексті слід розглядати як категорію, що має практичну спрямованість. Одним із проявів принципу справедливості є організація діяльності суспільства на його підставі. Оскільки формою існування суспільства є держава, то саме за її допомогою має здійснюватися практичне втілення принципу справедливості в соціальну сферу життя суспільства.

Статтею 1 Основного Закону Україна визнана соціальною державою². Її розбудова має гарантувати реалізацію прав людини та громадянина, гідні умови для життя людей всіх верств, їх соціальний захист. Соціальною вважається така держава, яка визнає людину найвищою соціальною цінністю; своє призначення вбачає в забезпеченні громадянського миру і злагоди в суспільстві; надає на субсидіарних засадах соціальну допомогу індивідам та іншим громадянам, які перебувають у важкій життєвій ситуації, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя³.

Більшість вчених сенс існування такої держави вбачають у створенні умов і можливостей (економічних та політичних) для реалізації соціальних прав громадян. О. З. Панкевич, наприклад, визначає, що соціальна держава – це держава, яка, маючи за економічну основу соціально орієнтоване ринкове господарство, створює всі можливі умови для реалізації економічних, соціальних і культурних прав людини, для самостійного забезпечення ініціативною та соціально відповідальною особою необхідного рівня матеріального добробуту собі та членам своєї сім'ї; гарантує кожному прожитковий мінімум задля гідного людини існування й сприяє зміцненню соціальної злагоди в суспільстві⁴. На думку Б. І. Сташківа, соціальною є держава, яка гарантує людині належні їй соціально-економічні права шляхом створення необхідних умов для їх реалізації та здійснює соціальну політику на засадах соціальної справедливості і в інтересах усього суспільства⁵. Б. А. Кістяківський визначає соціальну державу як якісну характеристику, як матеріальний зміст правової держави⁶.

Отже, соціальною є держава, що спрямовує свою діяльність на забезпечення соціального компромісу в суспільстві за допомогою справедливого перерозподілу соціальних благ. Тому принцип справедливості має бути покладений в основу діяльності будь-якої соціальної держави.

Соціальна спрямованість розвитку України конкретизується у ст. 46 Конституції, де закріплено право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом⁷. По суті, вказане положення Основного Закону стало підґрунтям для розробки системи правового регулювання відносин у сфері соціального забезпечення.

Загальновідомо, що суспільні відносини упорядковуються регуляторами, основними серед яких є право і мораль. Найпоширеніша форма права – нормативно-правові акти. Основою ж правового регулювання суспільних відносин є загальні принципи права, одним із яких є принцип справедливості. У теорії права соціального забезпечення визначається, що принципи права є основою системи юридичного права, підґрунтям, на якому воно розвивається, яка не перетворюється на якісь інші правові субстанції. Принципи існують реально і одночасно з самою системою права⁸.

Загальність та поширеність принципу справедливості на всі групи соціальних відносин опосередковує, зокрема, й діяльність складових механізму реалізації даного принципу в процесі реалізації соціальних прав громадян.

В аналізі механізму дії принципу справедливості особливої уваги потребує така його складова, як суб'єкти. Забезпечення соціальної справедливості є завданням насамперед органів державної влади, діяльність яких спрямована на реалізацію державою соціальної політики.

Відповідно до ст. 92 Конституції виключно законами України визначаються основи соціального захисту, форми й види пенсійного забезпечення⁹. Таким чином, саме Верховна Рада України формує загальні засади розвитку системи соціального забезпечення. Реалізація цього повноваження має здійснюватися Верховною Радою із дотриманням принципу справедливості. Так, не тільки законним, а й справедливим слід вважати визначення через розмір пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування, такого рівня життя, який не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (ст. 46 Конституції). Соціальні стандарти (життєвий мінімум у тому числі) мають виступати критерієм для визначення повноти реалізації принципу справедливості в діяльності органів державної влади у сфері соціального забезпечення.

У Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» закріплено, що державними соціальними гарантіями є встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму. Відповідно до ст. 17 цього ж нормативно-правового акта до основних державних соціальних гарантій включаються: 1) мінімальний розмір заробітної плати; 2) мінімальний розмір пенсії за віком; 3) неоподатковуваний мінімум доходів громадян; 4) розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат¹⁰.

Ці гарантії мають кореспондуватися із прожитковим мінімумом – вартісною величиною, достатньою для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості¹¹. Встановлення грошових еквівалентів прожиткового мінімуму та державних соціальних гарантій проводиться щорічно в Законі України про Державний бюджет на відповідний рік.

Безумовно, втіленням принципу справедливості у діяльності Верховної Ради України є й закріплення положення про неможливість зворотної дії правових норм, які погіршують становище осіб у частині їх соціального забезпечення. Подібна норма міститься й у ч. 3 ст. 22 Конституції, якою встановлено недопущення при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод¹².

Значна роль у реалізації принципу справедливості у соціальному забезпеченні належить і органам виконавчої влади.

Серед основних завдань Кабінету Міністрів як вищого органу виконавчої влади України у п. 2 ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» зазначається, що він забезпечує: проведення державної соціальної політики, соціальний захист громадян; підготовку проектів законів щодо державних соціальних стандартів і соціальних гарантій, а також вживає заходів щодо підвищення реальних доходів населення¹³. У свою чергу, Мінсоцполітики України, відповідно до покладених на нього завдань, формує державну політику з метою забезпечення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій для населення¹⁴.

Особливо слід зазначити, що Програма діяльності Кабінету Міністрів України, схвалена постановою Верховної Ради України від 11 грудня 2014 р. № 26-VIII, у розділі 8 під назвою «Нова соціальна політика» містить таку зміну в соціальній сфері, як створення справедливої соціальної системи пенсійного забезпечення, що буде забезпечуватися шляхом скасування спеціальних пенсій та продовження оподаткування високих пенсій¹⁵.

Одним із проявів принципу справедливості у діяльності органів виконавчої влади є організація їх взаємодії з іншими суб'єктами цього складного механізму, зокрема, інститутами громадянського суспільства. Так, при Міністерстві соціальної політики України створено Громадську раду, метою діяльності якої є забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, соціального захисту населення, а також надання соціальних послуг¹⁶. Ця ж функція притаманна і Громадській раді Пенсійного Фонду України¹⁷.

Принцип справедливості реалізується і через таку правову форму взаємодії органів державної влади та громадських організацій, як угоди з соціально-економічних питань. Наприклад, у Генеральній угоді про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010–2012 роки, укладеній 9 листопада 2010 р., міститься розділ про соціальний захист працівників та про соціальний діалог¹⁸. Зокрема, в п. 4.11 цього акта закріплено, що сторони мають вживати заходів до забезпечення для застрахованих осіб мінімальних гарантій матеріального забезпечення на випадок безробіття та під час перебування у відпустці з догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку на рівні не менше прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Даний припис є безумовним проявом принципу справедливості. Однак на сьогодні відсутній аналіз виконання Генеральної угоди, звіт про реалізацію сторонами зобов'язань за нею, що унеможливує контроль за практичною дією принципу справедливості.

Принцип справедливості є об'єктом уваги і Конституційного Суду України. Зокрема, у його практиці є декілька рішень, безпосередньо спрямованих на реалізацію даного принципу. Так, у рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 справедливості розглядається як властивість права, виражена, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню¹⁹. У рішенні від 11 жовтня 2005 р. № 8-рп/2005 у справі про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання звертається увага, що при призначенні пенсії, її розмірів, порядку обчислення й виплати законодавець повинен виходити із принципу справедливості²⁰. Така позиція Конституційного Суду України є симптоматичною, оскільки сприяє утвердженню принципу справедливості як дієвого фактору забезпечення соціальних прав громадян.

Підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що в контексті становлення в Україні соціальної держави, розбудова державних та громадських інститутів відбувається на підставі загальних принципів права, у тому числі принципу справедливості. Застосування принципу справедливості в діяльності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади має створювати умови для можливості реалізації кожною особою в державі своїх прав та свобод за рівних умов. Такі можливості створюються, зокрема, шляхом: прийняття «справедливих» нормативно-правових актів; такої побудови органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яка забезпечує участь громадян в управлінні державними справами та рівні можливості для отримання соціальних послуг від держави.

¹ Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : моногр. / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с. – С. 39–40.

² Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук. України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011. – 1128 с. – С. 10–11.

⁴ Панкевич О. З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. З. Панкевич. – Л., 2003. – 20 с. – С. 15.

⁵ Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення / Б. Сташків // Право України. – 2000. – № 5. – С. 24–27. – С. 24.

⁶ Кистяковський Б. А. Государство правовое и социалистическое / Б. А. Кистяковский // Вопросы философии. – 1990. – № 6. – С. 142–145. – С. 143.

⁷ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

⁸ Право соціального забезпечення України : навч. посіб. / за ред. П. Д. Пилипенко. – К. : Істина, 2007. – 224 с. – С. 23; Гарасимів Т. З. Принципи права соціального забезпечення України / Т. З. Гарасимів. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2002. – 128 с. – С. 22; Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення : навч. посіб. / Б. І. Сташків. – К. : Знання, 2005. – 405 с. – С. 116.

⁹ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

¹⁰ Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

¹¹ Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

¹² Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

¹³ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

¹⁴ Про Положення про Міністерство соціальної політики України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 389/2011 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389/2011/page>

¹⁵ Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України : постанова Верховної Ради України від 11 грудня 2014 р. № 26-VIII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/26-19>

¹⁶ Положення про Громадську раду при Міністерстві соціальної політики України : протокол засідання Громадської ради при Міністерстві соціальної політики України від 24 грудня 2012 р. № 3 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=147682&cat_id=98185

¹⁷ Положення про Громадську раду при Пенсійному фонді України : протокол засідання Громадської ради при Пенсійному фонді України від 25 жовтня 2011 р. № 2 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?jsessionid=F906019BDD2948C4315CB07B5B868ABD?art_id=196230&cat_id=164649

¹⁸ Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010–2012 роки, укладена 9 листопада 2010 року між Кабінетом Міністрів України та Федерацією професійних спілок України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0006120-10>

¹⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : справа № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>

²⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України «Про статус суддів» (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) : справа № 8-рп/2005 від 11 жовтня 2005 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05>

Резюме

Корнєва П. М. Щодо механізму реалізації принципу справедливості в соціальному забезпеченні в Україні.

Стаття присвячена характеристикам особливостей правового механізму реалізації принципу справедливості в соціальному забезпеченні. Автор зазначає, що застосування принципу справедливості в діяльності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади має створювати умови для можливості реалізації кожною особою в державі своїх прав та свобод за рівних умов. У свою чергу, реалізація принципу справедливості неможлива без відповідного правового регулювання з його механізмом.

Ключові слова: принципи права, принцип справедливості, соціальна держава, механізм реалізації, соціальний захист.

Резюме

Корнєва П. М. О механизме реализации принципа справедливости в социальном обеспечении в Украине.

Статья посвящена характеристике особенностей правового механизма реализации принципа справедливости в социальном обеспечении. Автор отмечает, что применение принципа справедливости в деятельности законодательной, исполнительной и судебной ветвей власти должно создавать условия для возможности реализации каждым лицом в государстве своих прав и свобод на равных условиях. В свою очередь, реализация принципа справедливости невозможна без соответствующего правового регулирования с его механизмом.

Ключевые слова: принципы права, принцип справедливости, социальное государство, механизм реализации, социальная защита.

Summary

Korneva P. On the mechanism for the implementation of the principle of justice in the social security in Ukraine.

The article is devoted to the characteristics of the peculiarities of the legal mechanism for the implementation of the principle of justice in the social security services. The author points out that the implementation of the principle of justice in the activity of the legislative, executive and judicial branches of power has to make possible the realization of the rights and obligations by each person in the state on equal terms. The implementation of the principle of justice is not possible without the proper legal regulations with its mechanism.

Key words: principles of law, principle of justice, social state, mechanism for the implementation, social protection.